

MONODIA RELIGIJNA I ŚWIECKA

Lit: <https://sklep.nck.pl/pl/c/Historia-Muzyki-Polskiej/88/2>

http://cyfrotka.pl/ebooki/Historia_Muzyki_Polskiej_Tom_1_cz_1_Sredniowiecze_do_roku_1320-ebook/p84728i102138;

<https://sklep.nck.pl/pl/p/Historia-Muzyki-Polskiej.-Tom-III%2C-cz.-1-Barok-1595-1696-e-book/599>

T. Jasiński: <http://chrzest966.pl/chrzest-polski/>

H. Kóčka-Krenz: <http://chrzest966.pl/nastepstwa-kulturowe-chrystianizacji-panstwa-piastow/>

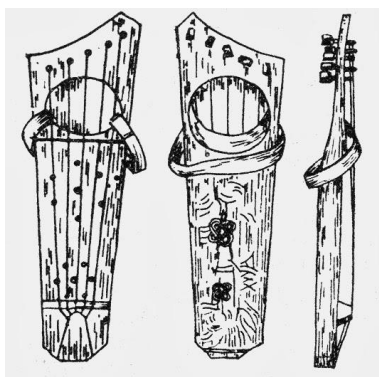
C. Grajewski: <http://chrzest966.pl/konsekwencje-przyjecia-chrzescijanstwa-dla-kultury-muzycznej-polski/>

[illegible]

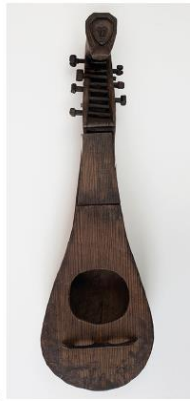
ŹRÓDŁA: ARCHEOLOGICZNE / IKONOGRAFICZNE / PISANE

1. ŹRÓDŁA ARCHEOLOGICZNE (INSTRUMENTY):

(1) idiofony, (1) membranofony, (1) aerofony, (1) chordofony: „**geśle**” z **Gdańska** (XIII w.):

Гусли из Гданьска (Gęśle z Gdańska)

3a

3b

3. Instrumenty muzyczne z kolekcji Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu
3a — gitterna (1. połowa XV wieku); 3b — fidel (XIV wiek)
Fot. Marcin Khusak

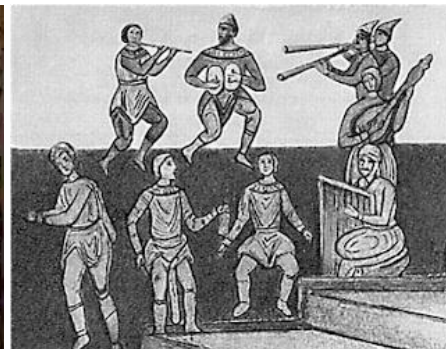
<https://www.wykop.pl/wpis/7265266/gesle-z-gdanska-odkryto-je-w-pozostalosciach-domos/>

<https://www.youtube.com/watch?v=49mJh83ZioY>

<http://słowianolubia.blogspot.com/2013/10/muzyka-ponocnych-sowian-chrzest.html>

2. ŹRÓDŁA IKONOGRAFICZNE (sceny muzyczne, instrumenty)

Ikonograficzna dokumentacja muzyki północnych Słowian – dużo:

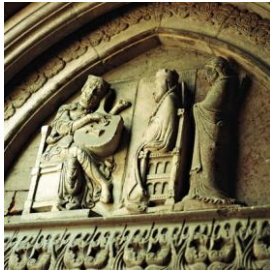

Ikonograficzna dokumentacja muzyki na ziemiach polskich:

- ewangeliarz z Pułtusza, przed 1085 r.,
- **Gniezno**: drzwi gnieźnieńskie – żywot św. Wojciecha: **olifanty**,
- **Lublin**: kaplica zamkowa pw. Świętej Trójcy: bizantyńsko-ruskie freski z 1418 r. (ufundowane przez Władysława Jagiełłę): scena biczowania (podobieństwa do malowideł z Rusi Kijowskiej),
- **Trzebnica**: klasztor cysterek i sanktuarium św. Jadwigi Śląskiej: Dawid z **lirą/rottą**:
- **Grębień** koło Wielunia, kościół Św. Trójcy (polichromia, 1530): wędrowny grajek muzykujący na **fideli** (wczesne „skrzypce”):

1. Dawid z Dzieciątkiem i chroftą, miniatura całostronicowa, warsztat wyszehradzki, przed rokiem 1085
 Evangelium (Ewangeliarz pułtowski), k. 8, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkp. 1207
 Fot. za: Zofia Rozanow, *Muzyka w miniaturze polskiej*, Warszawa 1965, il. nr 6, s. 148

- **Grębień** koło Wielunia, kościół Św. Trójcy (polichromia, 1530): wędrowny grajek muzykujący na **fideli** (wczesne „skrzypce”):

3. ŹRÓDŁA PISANE:

- źródła ogólnohistoryczne:

- => relacje podróżników arabskich (relacje zbiera **Al. Bekri** w XI w.)
- => **Thiethmar** (?-1080: zaświadcza o **trębaczach**),
- => **Gall Anonim** (1102-1138: opis rocznej żałoby po Chrobrym, 1025: rok **bez muzyki**),
- => **Mistrz Wincenty** zw. Kadłubkiem (1150-1223: polska pieśń **rycerska**),
- => **Długosz** (1415-1480): pod Grunwaldem spiewano **Bogurodnicę** („*patrium carmen*”).

- ŹRÓDŁA MUZYCZNE:

- TEORETYCZNE-MUZYCZNE (TRAKTATY):

- => kopie traktatów zach.-europ. (anon. *Musica enchiriadis*, Berno z Reichenau, **Johannes de Muris**);
- => „**Szydlowita**” (= Anonim z Szydłowa, XV w.): W 1475, już jako zakonnik, otrzymał stopień magistra artium w Akad. Krak.; 1505 został opatem klasztoru na Łysej Górze; prawdopodobnie autor traktatu poświęconego chorałowi gregoriańskiemu *Musica magistri Szydlowite* zawierający zasady monodii gregoriańskiej (cantus planus).

ŹRÓDŁA MUZYCZNE:

- monodia łacińska = **gregoriańska** (chorał)
- monodia **polskojęzyczna** (np. *Bogurodzica*)

Chrzest 966 r.: w kontekście politycznym, cywilizacyjnym i kulturowym jest punktem przełomowym w historii polskiej państwowości.

- przyjęcie chrześcijaństwa w wersji **zachodniej** włączyło młode państwo w krąg kultury **łacińskiej**, która odtąd niezmiennie odciska swój wyrazisty profil na ludzkiej aktywności artystycznej.
- obszarem, wokół którego narodziło się państwo polskie, była **Wielkopolska**;
- regularną działalność duszpasterską na terenach państwa Piastów podejmują **zakony**. Każdy ma własną tradycję liturgiczno-muzyczną, własne śpiewy, po części własny repertuar (cystersi: także *teorię muzyki*).

W muzyce: początek integracji PL ze światem zach.-europ: początek recepcji chorału.

- chrześcijaństwo jest religią **słowa** - proklamowanego, głoszono, ale i pisanego.
- do sprawowania obrzędów potrzebne były **księgi liturgiczne**: mszały, graduały, antyfonarze, psalterze, lekcjonarze, brewiarze i inne, zawierające teksty, często też **melodie**.
- ziemie piastowskie stały się terenem **misyjnym**: przybywający z Zachodu duchowni musieli być wyposażeni w niezbędne sprzęty, szaty i **księgi liturgiczne**.
- **księgi liturgiczne** były importowane dopóty, dopóki nie pojawiły się **skryptoria** (zorganizowane w rodzimych ośrodkach diecezjalnych i zakonnych).

➔ <http://cantus.edu.pl/sources>; ➔ <http://cantus.edu.pl/home>

Grajewski: <http://chrzest966.pl/konsekwencje-przyjecia-chrzescijanstwa-dla-kultury-muzycznej-polski/>

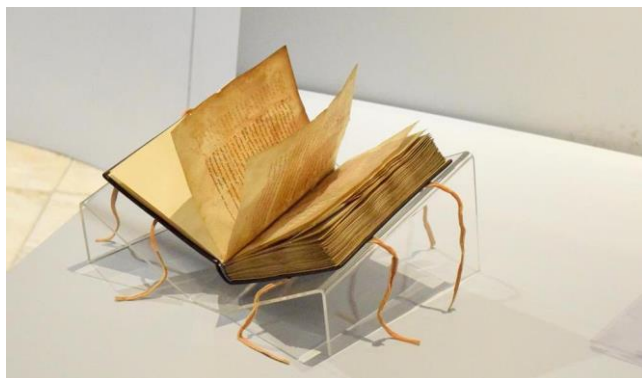
FAZY NAPŁYWU CHORAŁU DO PL:

- proces rozpowszechniania się chorału był związany z powstawaniem **nowych klasztorów**;
- dla Mieszka I, Bolesława Chrobrego (i następców) chorał był **symbolem związku** z Kościołem i papieżem, a także emblematem przynależności nowego państwa do **cywilizowanej Europy**;
- zakony podejmują regularną działalność duszpasterską na terenach państwa Piastów
- docierają **księgi liturgiczne** z zachodu Europy - kolejno: benedyktyni, cystersi, dominikanie, franciszkanie (i inne).

a) chorał benedyktyński:

- **benedyktyni od 970 r.:** pierwszy zakon, sprowadzony z okolic Kolonii (Braunweiler) > osiedlili się w Krakowie (Wawel), Tyńcu, Mogilnie.
- „**Kodeks Matyldy**” (główną częścią jest księga liturgiczna *Liber officium* = *Ordo Romanus*),
- prezent ofiarowany królowi **Mieszkowi II** (990-1032–1034: syn Bolesława Chrobrego) przez księżnę lotaryńską **Matyldę Szwabską** (998-1032), córkę Henryka III.
- ofiarowany Mieszkowi II po jego koronacji na króla w 1025 r. (ok. **1027**).
- celem podarunku (oraz listu dedykacyjnego) było pozyskanie Mieszka jako sojusznika przeciwko cesarzowi Konradowi II;
- list dedykacyjny Matyldy pełen komplementów dla Mieszka II: był władcą światłym i wykształconym (miał znać łacinę i grekę), fundował chrześcijańskie świątynie, łagodny w nawracaniu pogan na chrześcijaństwo (przeciwstawiony ojcu, Bolesławowi Chrobremu).

- kodeks wywieziony z Polski niedługo po śmierci Mieszka II (przez jego żon Rychezę uciekającą w czasie rewolty pogańskiej w 1038 r.).
- zachowany dziś w Niemczech (BU Düsseldorf);
- tekst i zapis muzyczny pochodzą ze skryptorium **benedyktynów** w klasztorze w St Gallen.
- scena przedstawiająca wręczenie **Mieszkowi II** kodeksu przez **Matyldę** (kopia XIX w.)
https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,muzyka,145,muzyka_kodeks_matyldy_utwor_muzyczny_przyczyna_wojny.html

- **sekwencja** *Ad celebres rex celice Lauder* (= Chwalmy króla niebieskiego)
- **najstarszy** znany zapis melodii, jaki pojawił się w Polsce!
- tekst: modlitwa wychwalającą Chrystusa (znany od X wieku w całej Europie).

➔ „**REAKCJA POGAŃSKA**” (= rewolta): nawrót pogaństwa: 1034-1037.

- ogromne zniszczenia (świątynie, duchowni).

<http://www.racionalista.pl/kk.php/s.5570>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Reakcja_pogańska

<https://wiadomosci.onet.pl/kraj/krol-wracal-do-kraju-ktory-nie-istnial-najwieksza-katastrofa-w-dziejach-polski/dd3hnyj>

➔ **1038 r.: najazd Brzetysława (książę czeski). Kronikarz Kosmas:**

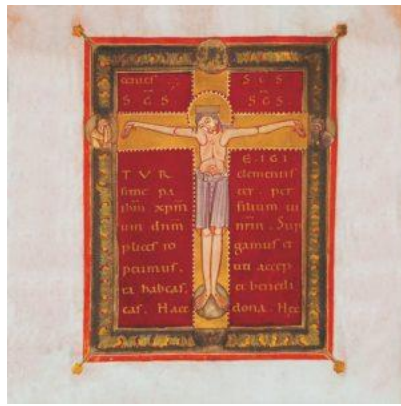
*„Tak jak niezmierna burza szaleje, sroży się, wszystko zwała,
tak Brzetysław wie rzeziemi, rabunkami, pożarami pustoszył, obronne
miejsca siłą zdobywał. Miasta ogniem palił, aż do gruntu niszczył”.*

- złupiono **Gniezno** (symboliczne centrum władzy książęcej), Kraków, Poznań i in.,
- w **Gnieźnie** najeźdźcy zdemolowali katedrę, ukradli relikwie świętego **Wojciecha**.
- łupów było tak wiele, że potrzeba było 100 wozów, by wywieźć „wszystek skarb Polski”.
- cała **Wielkopolska** stała się pogorzeliskiem: książę Kazimierz Odnowiciel (1016-1058) był zmuszony zatrzymać się *nie w Poznaniu*, z którego zarządzili jego ojciec i dziadek, ale *aż w Krakowie* i to tam ulokować *nową stolicę* (1039 r.).

Po ok. 20 latach:

1 - „**Sakramentarz tyński**” [WaN BOZ 8]: kodeks przywieziony do **Tyńca** przez niemieckich **benedyktynów** z Abdinghofu (niedaleko Paderborn, między 1060 a 1080 r.).

- być może razem z orszakiem Aarona, późniejszego opata benedyktyńskiego w Tyńcu.
- napisany **srebrem** na purpurowo barwionym pergaminie, na kk. 132-140 zawiera **neumy** nad tekstami przeznaczonymi na Wielki Tydzień (zapis **cheironomiczny**).
- *Exsultet iam angelica turba caelorum* (= *Weselcie się już, zastępy Aniołów w niebie*): śpiew na Wielki Tydzień (na Sobotę Paschalną):

2 - „**Missale plenarium**”, przełom XI/XII w.: kodeks 500 stron (GnK 149);

- **mszał** sprowadzone z Niemiec przez benedyktynów z Mogilna (od 1286 w Gnieźnie);
- pochodzi z **Bawarii**: opactwo benedyktyńskie w Niederalteich k. Passau/Pasawy;
- sprowadzony do Polski dla uświetnienia uroczystości konsekracji katedry gnieźnieńskiej.
- niezwykle cenny zabytek, **brak śladów zużycia** (nie był używany na tyle długo, by móc odcisnąć ślad w historii i tym samym wpłynąć na rozwój liturgii w katedrze gnieźnieńskiej;
- zapis melodii w notacji **cheironomicznej**:

3 - „**Liber ordinalis**” („pontyfikał biskupów krakowskich”, KJ 2057), Nadrenia, ok. 1090 r.:

- zawiera teksty i melodie wykonywane podczas celebracji biskupiej sakramentów,
- polska kopia obcego wzoru (z Nadrenii), sporządzony specjalnie dla Polski (imiona polskich świętych: Wojciech, Wacław): w Krakowie lub Tyńcu, obszerny repertuar, także uwagi o wykonywaniu chorału.
- 23 melodie w notacji **cheironomicznej**;
- **najstarsza sekwencja polska**: (anon.) sekwencja o św. Wojciechu **Hac festa die tota gratuletur Polonia** (=Tego dnia świętecznego). Śpiewana gł. w Gnieźnie → **graduał z Henrykowa, pocz. XIV w.**:
- **Hac festa die** jest włączana do grupy utworów nazywanych **historia sancti Adalberti**,
- ukazuje niektóre wydarzenia z życia świętego.

*Hac festa die tota
Gratuletur Polonia,
Martyrem Adalbertum
Digna colens memoria,*

Sam już incipit tego utworu przedstawia święteczny dzień, w którym raduje się cała Polska (*Hac festa die tota gratuletur Polonia*), a jest to dzień pamięci męczeństwa św. Wojciecha (23 kwietnia). Za jego to sprawą naród słowiański odwrócił się od bałwanów i przywrócony został Bogu (*cuius opere Sclavorum gens ab idolis Deo est*

- <https://ninateka.pl/audio/hac-festa-die-sekwencja-ku-czci-sw-wojciecha> - muzyka *Hac festa*
<http://www.bkpan.poznan.pl/projekty-zakonczone/JW70/wojciech.htm>
<http://www.staropolska.pl/sredniowiecze/opracowania/Piesni.html>
- <http://www.eduteka.pl/doc/hac-festa-die-tota-gratuletur-polonia>

• • • • •

.....

.....

.....

[illegible]

z Bożą pomocą stał się wzorem cnót. // Alleluja.

In primis vespis

antiphona 1	<i>Dies adest celebris</i>
antiphona 2	<i>Ortus de Polonia</i>
antiphona 3	<i>Grandescit fitque minimus</i>
antiphona 4	<i>Corpus domans ieiuniis</i>
antiphona 5	<i>Imitator redemptoris</i>
responsorium	<i>O venerandam martyris (lub inne)</i>
hymnus	<i>Gaude mater (lub inny)</i>
ad Magnificat	<i>O beate Stanislae</i>

Ad matutinum

Ortus de Polonia Stanislaus - opracowania **wielogl.**: J.Liban (1520), tabulatura TDK (1550), M.Zieleński (1611).

- hymn o św. Stanisławie (***Gaude, mater Polonia***): to **kontrafaktura** (= wymieniony tekst) melodii dominikańskiej (pn. Włochy: funkcjonowała z 10 różnymi tekstami):

Gaude, Mater Polonia, Prole fecunda nobili, Summi Regis magnalia Laude frequenta vigili.	O ciesz się, Matko-Polsko, w sławne Potomstwo płodna! Króla królów I najwyższego Pana wielkość Uwielbiaj chwałą przynależną.
Cuius benigna gratia Stanislae Pontificis Passionis insygnia Signis fulgent mirificis	Albowiem z Jego łaskowości Biskupa Stanisława męki Niezmierne, jakie on wycierpiał, Jaśniejają cudownymi znakami.

wersja 4-gł.: ~~nie G.Gorczycki~~ => **Teofil Klonowski** (1805-1876): śpiewnik *Szczeble do nieba*:

<http://www.youtube.com/watch?v=h2YFqmLzmDk> - monodia

<http://www.youtube.com/watch?v=Wv8LriCtwxE> - 4-gł..

<http://spiewnik.katolicy.net/index.php?topic=3994.0> - 1867

Kamińska, Beata Anna.: <https://polihymnia.pl/pl/teoria-muzyki/727-beata-kaminska-teofil-tomasz-klonowski-spiewnik-szczeble-do-nieba-studium-zrodloznawczo-muzykologiczne.html>

2) Anon. „**Historia o św. Wojciechu**” XIII w. [kanonizacja św. Wojciecha w 999 r.]

Cztery oficja rymowane:

1. *Benedic regem cunctorum,*
2. *Ad festa pretiosi,*
3. *Sanctus Adalbertus*
4. *O immarcescibilis rosa paradisi*

Benedic regem cunctorum:

1. ant.: *Benedic regem cunctorum;*

2. ant.: *Per merita sancti Adalberti:* w XVI w. opracowanie **rorantystów** (Walenty Gawara);

3) Anon. „Historia o św. Jadwidze“

Św. Jadwiga Śląska czczona jako **patronka Polski, Śląska i archidiecezji wrocławskiej**.

- **Jadwiga**: ur. między 1174 a 1180 r. (na zamku nad jeziorem Amer w **Bawarii**).

- W 1190 wysłana do **Wrocławia** (miała zaledwie 12 lat) na dwór księcia Bolesława Wysokiego, gdyż została upatrzona na żonę dla jego syna, **Henryka [Brodatego]**.

- Henryk i Jadwiga stanowili wzorowe małżeństwo (=7 dzieci).

- Po śmierci Henryka (1238) Jadwiga zdała rządy żonie Henryka Pobożnego, Annie, i zamknęła się w **klasztorze sióstr cysterek w Trzebnicy**, który sama wcześniej ufundowała.

Św. Jadwiga Śląska czczona jako **patronka Polski, Śląska i archidiecezji wrocławskiej**.

„Historia o św. Jadwidze“: *Fulget in orbe die*

1. ant.: *Fulget in orbe die*.

.....

SEKWENCJE „POLSKIE”: sekwencje dotarły już w X w. wraz z księgami liturg.

- łącznie: ok. 150 **rodzimych** sekwencji: „rodzimość tylko tekstów”: o **polskich świętych**:

- najstarsze: na cześć św. Wojciecha (12 sekwencji)

- najstarsza (obca): *Annua recolamus* (1001 r.: „De Sancto Adalberto”) z rękopisu z Reichenau (Jezioro Bodeńskie, Szwajcaria);

- najstarsza sekwencja **rodzima** (z końca XI w.): *Hac festa die tota (Tego dnia świętecznego)*: **polskie** autorstwo łacińskiego tekstu.

INNE SEKWENCJE:

- w Małopolsce - kult św. **Stanisława** (15 sekwencji);

- na Śląsku - kult św. **Jadwigi**.

.....

SEKWENCJE „POLSKIE” (ok. 150): og. sek. już w X w. dotarły wraz z łac. księgami liturg.

- twórczość rodzima: tematyka dot. kultów **polskich świętych**:

- kult św. **Wojciecha** (ponad 100 sekwencji, w tym 12 z muzyką;

- najstarsza: *Annua recolamus sancti Adalberti*: rkp. z Reichenau (z końca XI w.):

Bamberg, Staatsbibliothek:

- pierwsza sekwencja **polska**: (anon.) o św. Wojciechu - *Hac festa die tota gratuletur*

Polonia (= „Tego dnia świętecznego niech raduje się cała Polska”).

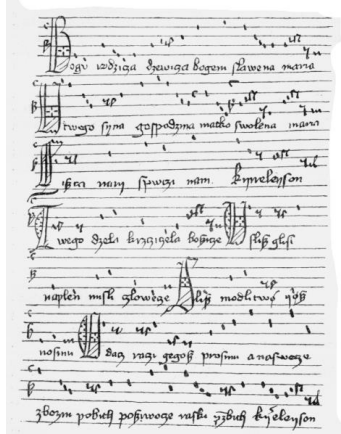
- ukazuje niektóre wydarzenia z życia świętego.

- śpiewana gł. w **Gnieźnie** (sam tekst wspomina o gnieźnieńskiej metropolii: *Gneznensis est metropolis*).

<p>Sekwencja <i>Hac festa die tota</i> (na 23 kwietnia)</p>	
<p>1a. Hac festa die tota gratuletur Polonia,</p>	
<p>2b. Martyrem Adalbertum digna colens memoria</p>	<p>W tym dniu świątecznym niech raduje się cała Polska,</p>
<p>2a. Cuius opere Sclavorum gens ab idolis Deo est reddita.</p>	<p>czcząc godnego pamięci Wojciecha Męczennika,</p>
<p>2b. Suo munere Gneznensis est metropolis honore predata.</p>	<p>za którego sprawą naród słowiański od bałwanów na nowo powrócił do Boga.</p>
<p>3a. Nam sprenit sanctum presulem sua natalis patria,</p>	<p>Przez jego zasługę, Gniezno jest obdarzone godnością metropolii.</p>
<p>3b. Quem acceptavit exulem Bolezlavi clementia.</p>	<p>Bowiem rodzona ojczyzna pogardziła świętym biskupem,</p>
<p>4a. Ille rex optimus Dei famulo prestat obsequia,</p>	<p>którego jako wygnańca przyjęła łaskawość Bolesława.</p>
<p>4b. Hic vir sanctissimus terre populo fidei premia.</p>	<p>Tam najszlachetniejszy król wypełnia wobec bożego sługi należne powinności,</p>
	<p>zaś najświętobliwszy mąż daje ludowi ziemi nagrody wiary.</p>

- żywszy rozwój sekwencji w XIII w.: (**Wincenty z Kielczy**: sekwencje o św. Stanisławie)
- XIV i XV w.: kolejni autorzy **tekstów**: biskup **Jan Łódzia** z Kępy (bp poznański, 1340), biskup **Adam Świnka** z Zielonej (sekretarz królewski Władysława Jagiełły, +1434), **Marcin ze Słupcy** (XV w.);
- ZNACZENIE SEKWENCJI: odegrały dużą rolę w procesie kształtowania się **liryki religijnej w języku polskim**:
- wprowadzały europejskie schematy rytmiczne i stroficzne, dostarczała **wzorców gatunkowych**, leksykalnych i topicznych.

a) „*Bogurodzica*”:

20 Bogurodzica

Bo - gu - ro - dzi - ca dzie - wi - ca, Bo - giem sła - wie - na Ma - ry - ja -
 U two - go sy - na Go - spo - dzi - na ma - tko zwo - le - na, Ma - ry - ja -!
 Zy - szczy nam, spuść - ci nam, Ky - ri - e - lei - son - Two - go dzie - la Krzci - cie - la,
 bo - ży - cze - U - słysz gło - sy, na - pełń my - śli czło - wie - cze - Słysz mo - dli - twę -
 jaż no - si - my - A dać ra - czy, je - goż pro - si - my: A na świe - cie zbo - żny
 po - byt, Po ży - wo - cie raj - ski prze - byt, Ky - ri - e - lei - son -

16 PWM - 7263

<http://www.youtube.com/watch?v=aqcE2p6h0tg&feature=related> – zapis+muzyka
<https://youtu.be/cO5csWCewd0> - Monodia Polska: Adam Strug

Jazz: <https://www.youtube.com/watch?v=sDqMAu-0QXQ>

W "tłumaczeniu" na język dzisiejszej polszczyzny:

[1] Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiona Maryja, U twego syna Gospodzina matko zwolena, Maryja! Zyszczy nam, spuści nam. Kyrieleyson.	Bogurodzico Dziewico, przez Boga uwielbiona Maryjo, U twego Syna Pana matko wybrana, Maryjo! Pozyskaj nam, ześlij (daj) nam! Panie, zmiłuj się!
[2] Twego dzieła Krzciciela, bożycze , Usłysz głosy, napełń myśli człowiecze . Słysz modlitwę, jaż nosimy , A dać raczy, jegoż prosimy : A na świecie zbożny pobyt , Po żywocie rajski przebyt . Kyrieleyson.	Przez wzgląd na twego Chrzciciela, Synu Boga, Usłysz głosy, spełnij (użyźnij) myśli (pragnienia) ludzkie. Wysłuchaj modlitwy, którą zanosimy, I racz nam dać to, o co prosimy: Na świecie pobożne (szczęśliwe) życie, Po żywocie przebywanie w raju. Panie, zmiłuj się!

- ogrom **komplikacji** związanych z tym zagadnieniem”: zagadka zamknięta na "**siedem pieczęci**" (A. Brückner).

- nie rozstrzygnięto definitywnie: czas i miejsce powstania utworu, jego autorstwo, związki z liturgią czy ewentualna zależność od wzorów obcych.

- **problemy z datowaniem**: wiek XIII (A. Brückner, J. Woronczak, H. Feicht),

- wiek XII (rzadziej) lub nawet XI (T. Lehr Spławiński, E. Ostrowska),

- wyjątkowo XIV w. (S. Urbańczyk, J. Krzyżanowski).

~ **k. XIII w.** (1250 /1350) => (~1300).

Prototyp *Bogurodzicy*”

- nie udało się odnaleźć: w ani hymnografii bizantyńskiej, ani zach-europ.
  - najdawniejsza tradycja przypisała autorstwo **św. Wojciechowi** (zm. 997) => pierwszy druk.
- Tekst:** niejasne znaczenie niektórych wyrazów i zwrotów oraz składnia tekstu.

Bogurodzica = najstarsze 2 zwrotki: pieśń o charakterze wstawienniczo-modlitewnym:

- **1. zwrotka:** zbiorowość wiernych zwraca się do Maryi jako Bożej Rodzicielki,
- **2. zwraca:** wierni zwracają się do Chrystusa (z powołaniem się na **św. Jana Chrzciciela**) o usłyszenie ludzkich głosów, wysłuchanie modlitw, następnie o dar pobożnego życia na ziemi i wiecznego zbawienia.

Zwrotka 1: rozbudowana, dwuczłonowa apostrofa do Matki Bożej oraz para krótkich prośb modlitewnych. Apostrofa gromadzi tytuły i przymioty Maryi obrazujące jej udział w tajemnicy wcielenia: boskie macierzyństwo (*Bogurodzica*), czystość (*Dziewica*), chwałę, jaką została obdarzona przez (lub: ze względu na) Boga, którego zrodziła (*Bogiem sławiona*).

→ http://www.staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_religijna/bogurodzica/bogurodzica.html

→ http://www.staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_religijna/bogurodzica/siedem.html

Długosz: *Signis canere incipientibus regius universus exercitus patrium carmen Bogurodzicza sonora voce vociferatus est, deinde hastis vibratis in proelium prorupit.*

(„Kiedy zaczęła rozbrzmiewać pobudka, całe wojsko królewskie zaśpiewało donośnym głosem **ojczystą pieśń Bogurodzica**, a potem potrzásając kopiami rzuciło się do walki”, przeł. J. Mrukówna)

film: Krzyżacy <https://www.youtube.com/watch?v=YBs4a4Io49I> – 9’

https://www.youtube.com/watch?v=t9pM_IU05I4 – opowieść o Grunwaldzie

- .....
- zach. **17 kopii**. Pierwsze przekazy: **2 odrębne wersje**: (=szeroki zasięg ustnego obiegu):
(1) przekaz najstarszy: **1408** („**kcyński**” > Kcynia/Gniezno; UJ): zapisany w zbiorze łacińskich kazań skopiowanych przez **Macieja z Grochowa**, wikariusza w **Kcyni** k. Gniezna (tylna wyklejka oprawy kodeksu). => **2 zwrotki**: kopista pochodził z Wielkopolski (b. poprawny zapis muzyczny: wykształcony kantor?)

(1) drugi przekaz: **1409-1420** („**krakowski**”): **13 zwrotek**; podstawa późniejszych kopii

- **1506**: tekst drukowany (Statut Jana Łaskiego) jako „dzieło św. Wojciecha”.

FORMA:

- nie stanowi stylistycznie całości, **konglomerat** różnorodnych składników.

3 części:

- 1- część **archaiczna** – właściwą *Bogurodzicę* (zwrotki 1–2: tonacja dorycka),

Późniejsze dodatki: „doczepione”, odrębne tonalnie, tonacja lidyjska:

- 2- część „**wielkanocna**” (zwrotki: 3–6),

- 3- część „**pasyjna**” (zwrotki :7–15), ... rozbudowa do 27 zwrotek.

- MELODIA zwrotki 1-2: oparta na kombinacji 4 fraz (dorycka, z elem. pentatoniki). **Jeden autor.**

GENEZA: prototypu nie udało się odnaleźć ani w hymnografii bizantyńskiej, ani zachodniej.

Hipotezy:

- trop do **Kyrie**? [= tropowanie aklamacji *Kyrie eleison*] z **litanii** do Wszystkich Świętych? (= Graz, 1200, znana w PL w XV w.),
- pieśń truweru **Jehana de Braine**? [= *Par dessus l’ombre d’un bois*],
- pieśń z dramatu liturgicznego *Daniel* [*Simul omnes gratulemur*] (*Ludus Danielis*, XIII w.)

TEKST:

- wiele archaizmów: *diela* (= dla) i *bożycze* (= synu Boga).
<http://blog.polona.pl/2017/07/jak-czytac-bogurodzice/> - czytanie
- powstał wcześniej (!) niż *Kazania świętokrzyskie* (przed pocz. XIV w.);
- przemieszane reminiscencje bizantyńsko-greckie, cerkiewno-słowiańskie, łacińskie.
- pokrewieństwa z **hymnografią grecko-bizantyńską**, albo bezpośrednie, albo poprzez ogniwo tradycji **cerkiewnosłowiańskiej**.
- wyrazista analogia w **bizantyjskiej** IKONOGRAFII = motyw **Deesis** (gr. *modlitwa, błaganie*),
- motyw ukazuje CHRYSTUSA („Władcę i Sędziego”) w asyście MARYI i JANA CHRZCICIELA w pozach wstawienniczych.

Romańskie malowidło w kolegiacie w Tumie k. Łęczycy (1161 r.)

- **Deesis** = wzorzec ikonograficzny powstały w Bizancjum (VI-VII w.)
  - przedstawia Chrystusa (*Gospodzin*) w asyście **Matki Boskiej** i **Jana Chrzciciela**, którzy pełnią funkcję **pośredników** między Bogiem a człowiekiem.
  - w tradycji chrześcijańskiej (szczególnie na Wschodzie) to właśnie **Jan**, poprzednik i chrzciciel Chrystusa, uważany był za największego po Maryi świętego i orędownika.
  - od X w. przedstawienie **Deesis** rozpowszechniło się na Zachodzie i prawdopodobnie tą drogą **dotarło również do Polski**.
- ➔ Roman Mazurkiewicz, *"Deesis. Idea wstawiennictwa Bogurodzicy i św. Jana Chrzciciela w kulturze średniowiecznej"*, Kraków 2002.
- .....

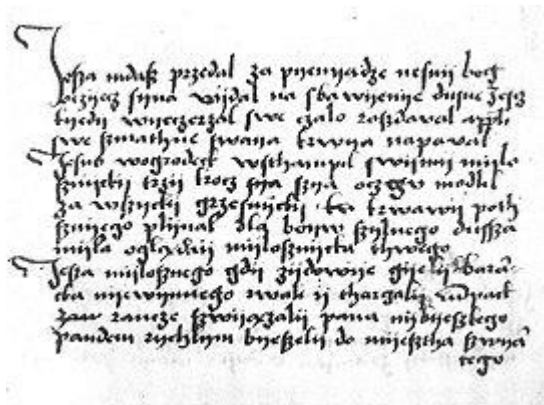
b) INNE PIEŚNI POLSKIE: od poł. XIV w.:

- pieśni **rezurekcyjne** Krystus z martwych wstał je (1365);
= adaptacja pieśni *Christ ist erstanden* (XII w.) ➔ opiera się na starszym tropie wielkanocnym do łacińskiej sekwencji *Victimae Paschali Laudes* (autorstwa cesarskiego prezbitera i kapelana dworskiego Wipona z Burgundii).
- używało jej wojsko krzyżackie (1410).
- utwór zapisany w 1365 przez Świętosława z Wilkowa (*Chrystus zmartwychwstał jest* w tekście łacińskiego kazania (łaciński pierwowzór z zapisanym polskim incipitem)
- pieśni **pasyjne** (O wszego świata wsztek lud), 1407 r.
- pieśni **bożonarodzeniowe** (Zdrow bądź, krolu anjelski), 1424 r,
- pieśni **maryjne** (Maryja, czysta dziewice), XIV w.
- polska **sekwencja**: tzw. *Lament świętokrzyski* (= *Żale Matki Boskiej pod krzyżem* (Posłuchajcie, bracia miła), XV w.

- XV w.: **nowy typ** pieśni religijnej, adresowanej do ludu: propagują go **bernardyni** (w Polsce od 1453), z których wywodzi się najwybitniejszy poeta religijny pol. średniowiecza **Władysław z Gielniowa**: 1440-1505

Jezusa Judasz Przedał (1488) → <https://www.youtube.com/watch?v=CwcVY5rr3-Y>
<https://www.youtube.com/watch?v=wc79GraxdPk>

druk 1558: 4-głos

- pieśń utrzymana w konwencji "medytacyjnej" (= rozpamiętywanie tajemnic Zwiastowania, Bożego Narodzenia, życia Świętej Rodziny, męki Chrystusa, współcierpienia Maryi i jej Wniebowzięcia) . <http://staropolska.pl/sredniowiecze/opracowania/Piesni.html>

7. Monodia świecka

- 1207: śpiewane *ludi teatrales* (→ krytyka papieża Innocentego III);
- 1250-1280: dalsze informacje o melodiach świeckich (praktyki **magiczne**);
- 1280: legat papieski zakazuje **tańców** w kościołach i na cmentarzach;

- **MINNESANG**: **Henryk IV Probus** (Prawy, 1270-90): książę wrocławski, potem krakowski;

- *Manessische Handschrift* (1305-1340), *Codex Manesse* (szwajcarska rodzina *Manesse*):

140 pieśni z miniaturami; rkp. powstał w **Zurychu** ok. 1300-1340 (dziś: Uniw. Heidelberg):

<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0001/thumbs>

http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Codex_Manesse_Heinrich_von_Breslau.jpg&filetimestamp=20050620073012

Codex Manesse / Nagrobek Henryka IV Probuse (rekonstrukcja) / Pomnik, Wrocław 1930.

POLSKIE PIEŚNI MIŁOSNE:

- liryka miłosna uprawiana była w średniowiecznej Polsce **marginalnie**,
- nie (jak na Zachodzie) przez poetów stanu rycerskiego, lecz przez twórców **plebejskich**:
żaków, kleryków, kopistów czy wędrownych wagantów.

Anon. „Ach miłość, coś mi uczyniła”: zapis. w I poł. XV wieku pod tekstem *Bogurodzicy* (UJ)

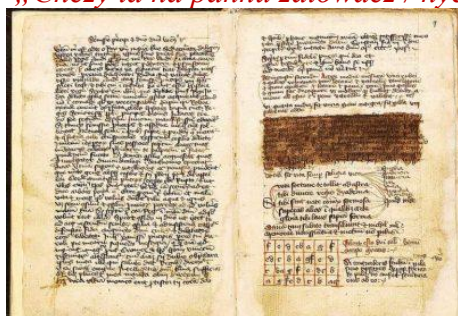
Anon. „Miły miłą miłuje, chłop się temu dziwuje” (1390); reg. 7-głoskowiec, bez muzyki;

Anon. „Miłuj miłą, miłuj wiernie, miej go w sercu zawsze pewnie” (1470);

http://www.staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_swiecka/poezja_milosna.html

Anon. „Czy ja mam panu żalować” - pieśń erotyczna (1414, rkp.: *Cantilena inhonesta* („pieśń nieprzystojna”). → rkp. **Mikołaja z Koźła, 1390-1431**:

„*Chczy ia na pannu zalowacz / nychczyalat my trochu dacz / memu kony ofsa...*”

<http://polskiedziedzictwoslaska.pl/2017/08/27/mikolaj-z-kozla-autor-spisanej-po-polsku-piesni-swawolnej/>

http://www.staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_swiecka/Cantilena_inhonesta.html

<http://tyfoza.no-ip.com/vestnik/html/knihy/vestnik26/texty/vest2728-0071.htm>

- KKlar 205: Sanctus + dopisek na marginesie: „*Panno myła, nie będziesz ty, będzie inna*”

.....

PIEŚNI HISTORYCZNE:

Jędrzej (Andrzej) Gałka (zm. po 1451), *Lachowie, Niemcowie ... Wiklef prawdę powie*

- był duchownym, profesorem Akademii Krakowskiej, zwolennikiem husytyzmu.

- pieśń sławiąca **Wiklefa** powstała ok. 1449 r. [= kontrafaktura pieśni antyhusyckiej].

http://www.staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_swiecka/piesn_o_wiklefie.html

Mapy: <https://www.youtube.com/watch?v=JhwGW8JzH8g>